

خوئندنه و هيهك بۆ شيعرى "سيفرى هه لفرين"

محهمەد پەمەزانی
(بۆكان)

سيفرى هه لفرين

يوونس پەزایی
(بۆكان)

بسكى خەفەتێك شانە دەكەن ناديار

كیژیان؛ پوون بە كۆلانهوه
هێلی سوور بەسەر لەشی وشەى سەوزدا دینن
مەمكى زەرد
بە دەستی نەبەدی تارمایی دەبەخشن

لە پۆژنە ژمێر هاتوو مەدەر
دەیه می مانگی زریانە
سێ پۆژی ماوه بۆ گریان

كات نزیک نوێژی نیشتمان
بانگ دەدەم بە گوێی چيادا
با سەری دانەوینتی بۆ كچیک
سەمفۆنی شینی دەریا بوو
دەستەکانی

من لادە دەم لە هەرچی مەنيسکه
پێدەكەنم بە قەلافەتی پابوردوو
بە تەرمی پاكشای چركەپەك
چەقۆکانی شار دوو تەوه
لە کاتژمێری كەشنادا

بانگ دەدەم بە گوێی كانیدا
با دەستی ببەخشیتە پێدەشتهکانی تینویتی
كە کاراسکێك بە ناویاندا هه لوه دایه

سێ پۆژی ماوه بۆ خەنجەرێکی سەرشیت
گالته دەکا بە تەنیايم
گەمە دەکا بە بېرەوهری داهاتووم

كات لە خاک تێپەریوه تەنانەت
سێ جار ژامەکان دەزینگینمەوه
من کلێساکان دەزانم
منارەکانیش دانه دانه بە حینجەى كۆتر

دیمە دەر لەو وەرزانەى تاريکن
ژنیان؛ لێل بە شەقامهوه

یونس پەزایی

له سەر بەستەى هەور

میلۆدی چاوی کچیک دەچینم
له سەر پاناوکی خوینی خۆم
شەپۆل دەپوئێ له جەستەى زەماندا
که هەر تینوویە بەردەوام

ئاوازیک دادەگیرسینم
به بنارەکانی زامەو
کۆفارهی هەلفرینە لەشی من

سێ کاتژمێری دیم ماوه بیمه کۆتر
به مەزەندەى چهکهکان
که له پیر بوونن

بالم دەبێ سەرەتای سەدەیهکی تازه بچێژێ
بالم
پهنگه دوايين دەرەفتی دوینێ هەلفرێ
که تۆمار دەکرێ له سەر خۆله میش

ئێستا سیفری تێپه‌رینه
تێپه‌رین له کات ته‌نانه‌ت
ئهو ده‌مه‌ی شوین ده‌بیته من

ئێستا سه‌ره‌تای گورانی گۆرانییه‌که؛
نیلی نییه له‌مه‌ولا
گۆرانییه‌ک به‌ نێوان دوو پوو‌باردا ده‌گوترێ
و
پراوپریشه له ماسی

غەزەلی غەزەله‌کانی دەریا ده‌لێمه‌وه به‌رده‌وام
له‌سه‌ر گه‌مییه‌کان له‌نگه‌ر ده‌گرم
و

پال وه‌ قالیه‌کانی نیشتمان‌ه‌وه ده‌ده‌م
که تاراوگه‌ی هه‌زار ماسی
هه‌واری هه‌زار ده‌ستی کچ
له تان و پۆیدا
هه‌زار ئایه‌ت له بزربوونی ئه‌وینیش

غەزەلی غەزەله‌کانی شه‌قام ده‌خوینمه‌وه
که ژنه
چاوی کاتژمێری منه
کازیوه نیشان ده‌دا به‌ ته‌مه‌نی شاخه‌وه

بسکی به‌سه‌ره‌تای دوینیم
هه‌م دالده‌ی سه‌رده‌می سه‌نگه‌ر
هه‌م سه‌رده‌میک له ته‌ناییم

ده‌یه‌می مانگی شه‌ماله
سێ پۆژ تێپه‌رپوه له‌ گڤ
لاده‌م له نهریتی شه‌پۆڤ
و
داره‌کان کووک ده‌که‌م

هاتمه دهر له چوارچپوهی بهسته لهک
ئېستا ئوقیانووسی سههولینی باکور جئ دېلم
ویپرای ئیسکیمووهکان ئهوین پراودهکهم
سواری سوورتمهیهک دههم
تا کورتایی بهفر دهچم

من کتیبی پیروزی دهریا له بهر دهکهم
و
غزهلی غزه لهکانی نیشتمان دهلیمهوه
ویپرای ماسیهکان
که جوگرافیای ئهویمن

لیره ههر کهس لهسهه ئایینی چاویکه
ههر بالندهیهک منارهیهکه له سبهی
ههر پهنگونهیک هزار و یک شهو له بهسته لهک
ههر ئاسویهک تا بئ سنوور بۆ تیپه پین

ههر کچیکیش ئاورپک له شمشالیدا
تا مروف ناشنا کاتهوه
به ههریمه گهرمهکان
ههر ژنیک نانیک له سیمایدا شاراوه
بونی گهنم و
که رویشکهی ههمیشهی زهمان
له زماندا

کات هیندی نهماوه له خوین تیپه پین
من نههنگیکی بهلهسهی دهریا داژوم
با له شارپک بگیرسیتهوه
ئېستا بئ

ههموو چراسوورهکان تیپه پ دهکهم
و
له ویستگهی یهکه می سبهی پرادهوستین
تیپکرای شهقامهکان خوازهیهکن له چوم
گشت کیژهکانیش جیناویکن بۆ ماسی

کاتژمیر سیفر نیشان دهدا به کاتی شهقام
پوژئی نویم هاوکاتی نههنگهکانه دهستپیکی

ئهم شیعرهی یوونس رهزایی به ههموو
وینهگه ریی دهنگ و رهنگهکانیهوه، له چهشنی
پولیکی گهره، له سهدان پهلهوه به ئاسمانی
خه یالتدا دین و ههر تاوی به شیوهیهک
پول ده بهستن؛ تاویک ده بنه گویهکی خپ،
چرکه ساتیکی دی ده بنه تاووس، قه ده ریکی دی
ده بنه ههوری له چهشنی شه پولهکانی دهریا.
لیره دا ئیماژی دهنگ زالتره به سهه ئیماژهکانی
دیدا. ئایا رپکهوت بئ، یان به دانسته گرینگ
نییه، به لام له ناو پیتهکانی که جهستهی
مووزیکالی ئه و شیعره یان پیک هیناوه، دهنگی
«س» و «ش» زاله. تو که باش گوپی
ده دهیهی، وهک ئه وهی با، یان شنه بایهکی به
هیز ئه و دهنگانهت به گویدا ددهن.

س — س س ش ش ... ئه مه دهنگی سرپه
و سرتهیه، هه والیک له گوپدایه، ئه و خه به ره
چییه؟

وهکی له زمانی وه گپ، یان پاری تی دهگهین،
ئهم له چهشنی مه لیک به زهبری هزر و کارزانی
خوی، له داو و ته پکهی کات دهریا بوه:

له پوژئه ژمیر هاتومه دهر
کات: نه کاتی ئیستایی پر له هیوا و تازه گهری
و خاوه نی چاویکی تیژ و ژیر بۆ داهاتوو،
به لکوو کاتیکی بۆرۆی پاشماوهی هه زاران سالی
تار، تال، داسه پیتراو و بئ جووله، له چهشنی
گوپ. گوپی ههموو جوانی و ئاواته جوانه کان.

کهواته بزاڤیک له گورپیدا.

شيعره که بئى ئه م لا و ئه و لا حيماسييه، به لام وهک شيعريکى غينايى، له جوانييه کانى سروشت که لکى وه رگرتووه، بؤ ويينه چيا، سه مفونى شينى ده ريا، کانى، کاراسک، کازيوه، به ته مهنى شاخه وه، شه مال، زريان، ميلؤدى چاوى کچيک، ئوقيانوسى سه هؤلىنى باکور، تا کؤتايى به فر، ژن و کچ.

دووپات بوونه وهى وشهى «سى» بؤ ويينه له «سى پؤژى ماوه بؤ گريان»، يان «سى جار ژامه کان (زهنگه کانى کلپسه) ده زرينگينمه وه» وشهى «سيداوه»، وه بيير دينايتوه، کهواته هه واليکى دلته زين به پيوه يه؛ پووه پووبوونه وه و شه پ دؤى ئيستاي بؤژو و گنده ل. بارودؤخى ئيستا چونه؟

ژنيان ليئل به شه قامه وه

کيژيان پوون به کؤلانه وه

هيلى سوور به سهر له شى وشهى سه وزدا دئين

دهى ده رکوت که ژنان و کچان له ژير سيپه رى په شى ديکتاتورى ئايينيدا ده ژين و بؤ وه چنگ هيئاننى ئازادى، خوئينى خويان و گيانى خويان به خت ده که ن. دهسته واژهى «ژنان ليئل به شه قامه وه»، ئاماره يه بؤ که سايه تى دزراو و شاراهى ئافره تان له ناو چارشيو و ده سما ل و پووبه ندى په شدا، که ئايين به سه ريدا سه پاندوون و چارشيو و پووبه ندى ليئل بووه ته قه بر و زيندانى وان. ئه وه دهسته واژه يه تازه گه رى تيدا و ئه وه تاييه ته مندبى هه ر شاعيريکى خاوه ن توانست و داهينه ره، که گراميرى تاييه ت به خوى له زماندا ده ئافرئينى؛ ئاوه لئاوى تازه، ناو و فرمان و ئاوه ل فرمانى تازه، خوازه و سه مبولى تاکه که سى خوى. جاريکى دى سه يري ئه و لايينه بکه ين:

(کيژيان) هيلى سوور به سهر له شى وشهى

سه وزدا دئين

له بارى ئورتوگرافى Orthohgraphy (۱) سه رنجى پيته کانى سه س ش ش ي ش بدهى، عيسان وه بيير شؤلاوگه ي خوئين ده خاته وه. تا ئيستا نه بوونى ئازادى و سه رکوتى ژنان و کچان، وهک بارودؤخىکى ناله بار هاتووه ته به رچاومان، هه ر له سه ره تاي شيعره که وه، گويمان له «گريان» و «هه نيسک» بووه. شاعير ويژدانى ئينسانه کان گاز ده کا و بؤ بانگ کردن و وه خبه ر هيئان، ده بئى چ که ره سه يه کى به دهسته وه بئى. له شيعرى «نيما يووشيج» و «ئه حمه دى شاملوو» و «فرووغى فه پوخزاد» دا، «که له شير» و «به ره به يان» هاتوون. نيما ده لئى:

قو قولى قو قوو خروس مى خواند

از درون نهفت خلوت ده. (۲)

شيعرى «سيفرى هه لفرين» بؤ وه ئاگا هيئانه وهى مرؤ، له زهنگى کلپسه که لکى وه رگرتووه. وهکى ده زانين زهنگى کلپسه جگه له گازکردنى خاوه ن بپويانى خاچه پرست، بؤ نوپژ، يان شايى و شين، بؤ راگه ياندى هه والى پووداويک به کار ده برئى. ويده چئى زهنگى کلپسه له کاتى شه پى خاچه پرستيدا، له بانگى موسولمانان وه رگيرابئى؛ گؤيا قه شه يه کى عارف و ئاشتيخوازى ئيتالى به ناوى فره نسيس ئه سيسى (۳) تا کؤتايى ته مه ن بانگه وازى ئه وهى ده کرد که خاچه پرستان به ئاشتى و ته با و په بايى له ناو موسولماناندا ژيان به رنه سه ر. ئه م له گه ل سولتانى ميسرى به ناوى «الملك الكامل» چاوپيکه وتنى کرد له جهنگه ي شه پى خاچه پرستيدا، گؤيا بانگدانى مزگه وتان، ئه مى خسته سه ر ئه و بيروکه يه که به خاچه پرستان راگه يه نئى؛ به دهنگى زهنگى

كلئيسه، خاوهن بېروايان بانگ كه ن بۆ نوڤژ. لهو شيعره دا له مۆتيفى بانگدانيش كه لك وه رگيراهه:

* كات نزيك نوڤژى نيشتمان

* بانگ ده دن به گوڤى چيادا

يان

* بانگ ده دم به گوڤى كانيدا.

دهى ئەم جار كه مرۆ ئاگا بوونه وه، شاعير چييان پى پاده گه يه نى؟ خه بات و به رخودان له جياتى شين و پۆ پۆ:

* من لاده دم له هه رچى هه نيسكه

شيعره كه ئاماژه به وه ده كا كه له ميژه و هه ر له زوه وه نه ته وه كهى جهنگاور بوون و مۆتيفى چهك و ئەسله چه به كار دىنى:

* چه قۆكانى شار دووه ته وه.

* سى پۆژى ماوه بۆ خه نجه رىكى سه ر شيت

* سى كاتزميژى ديم ماوه بيمه كۆتر

به مه زندهى چه كه كان كه له پير بوون

شيعره كه خوڤن و توندوتىژى و شه پى بى كۆتايى پى ئامانچ نيبه و به شوڤن ناشتى و تبا و په بابيه وه يه:

كات هيئدى نه ماوه له خوڤن تپه پى

دهقه كه له سه ر بنه ماي ناشتيخوازي، ناسنامهى نه ته وه كهى له بين النهرين ده دۆزيتته وه:

نيلى نيبه له مه ولا

گۆرانيبهك به ناو دوو رووباردا ده گوتى

پراوپرپشه له ماسى

وهكى ده زانين پهنگى نيلى، يان خومى شين، له پۆژگارى كه ونا رادا پهنگى تايبه تى تازيه بارى بووه. له شانامهى فيرده وسيدا، ئەگه ر پادشايهك ده مرد، ده ست و پيوهند و ده ربارى و سه ربازان، شانيان له خومى شين هه لده كيشا، ئەو پيوه سمه له ناو كورديشدا هه بووه و ئيستاش ده لىن: «خۆم له خومى

شين هه لده كيشم». ئەو نه ريته ئيستاش له ناو به ختياريه كاندا هه ر باوه.

(هيمن) شاعير له «شيني گۆران» دا ده لى:

هه ر له بۆتانه وه هه تا سۆران

هه موو سۆرانى شينه بۆ گۆران

ويده چى ئايينه كه ونا راكاني بين النهرين، كه پتر له سه ر په رستنى ته وتم و ديار ده كاني سروشت بوو، ناشتيخوازتر بوويتن له ئايينه پر توندوتىژيه كاني يهك خوايى. شاعير له ويه پال وه قالى نيشتمان وه ده دا و به نه خشى ماسيه كاني ناو فه رش، كه وه بىر هيته ره وهى جوانى سروشت و نيشتمان ئوخزنى ده شكى. ئەم وهك هيمن گوته نى؛ كه ئازادى هه بى، كهى خرمهى شه ست تير و گرمهى مينى ده وي؟ بۆيه ده يه وي كه جوگرافياى ناشتى به رين بكا، هه ر بۆيه شه وهك هيمايهك ده سته و داوڤنى ئيسكيمۆكاني ناشتيخواز ده بى و گه رماي باشوور و به ست له كى باكوور وه دم يهك ده دا كه شاعير، وهك ئيمپراتۆرى ناشتى و ته بايى به سواري نه ههنگ په يامى ناشتى به گوڤى شه پۆله كاني ده ريا و ئوقيانوسدا راگه يه نى. جيگاي سه رنجه كه ده لىن له قامووسى زمانى ئيسكيمۆكاندا وشه كاني «شه پ» و «مرۆكوژى» نيبه.

په راويزه كان:

۱- وشهى ئۆرتوگرافى Orthohgraphy بنه چهى يونانى هيه و له دوو به شى ortho به واتاي دروست و geaphos، واته نووسين پيكاها توه. مه به ست شيوهى نووسيني وشه كانه.

۲- كه له شير ده خوڤن

له ناو دلى شاراهى ته نياى گوندا

3- Francis of Assisi (1181-1226)

ورمى، ۱۸ى ئەيلوولى ۲۰۲۳